

IRĪNA RUDENKO

Latvijas Universitāte, Latvija

SUDAS LEKSIKONS KĀ INFORMĀCIJAS AVOTS: SNIEGTO ZIŅU TICAMĪBA UN PRECIZITĀTE

Īss kopsavilkums

Atsauces uz klasisko literatūru un tās fragmentu citēšana jau sen ir vārdnīcu un leksikonu neatņemama sastāvdaļa. Atzītu autoru jaundarinātu vārdu skaidrošana vai – taisni otrādi – jau novecojušo leksēmu vārdnīcās sniegtie lietošanas piemēri dažreiz var izrādīties par vienīgo iespēju saprast kāda literārā teksta fragmentu, kā arī ļauj izsekot valodā notikušajām izmaiņām vai arī aplūkot kādu konkrētu valodas attīstības posmu. Šajā rakstā tiek sniegta vispārīga informācija par Bizantijas leksikogrāfiskajiem avotiem, pieminot nozīmīgākos darbus un atsevišķi izceļot *Sudas* leksikonu, kā arī tiek aplūkoti vairāki problēmjautājumi, kas ir saistīti ar šī leksikona nosaukuma atveidi un sniegtās informācijas ticamību un precizitāti.

Atslēgvārdi: viduslaiku leksikogrāfija, Bizantijas leksikoni, *Sudas* leksikons, grieķu valoda, *koinē*.

Leksikogrāfijas pirmsākumi ir meklējami tālajā pagātnē, kad cilvēki veidoja vārdu sarakstus, apkopojot tajos viņiem nepieciešamās dažādu jomu zināšanas. Tuvo Austrumu, Vidējo Austrumu, Vidusjūras un Ķīnas antīkās civilizācijas izgudroja gandrīz visus leksikogrāfiskos materiālus, kas bija apkopotī un pārstrādāti vēlākajos laikos. Tie bija vecajos tekstos izmantotu vārdu saraksti, moderno vārdu krājumi un priekšmetu nosaukumu saraksti (Béjoint 2016, 8). Tas nozīmē, ka antīkie leksikogrāfiskie materiāli ietvēra plašu informāciju par pagātņi un to laiku, kurā dzīvoja paši sarakstu sastādītāji.

Bizantijā par leksikoniem (τὰ λεξικά) dēvēja sarakstus, kas ietvēra gan atbilstoši Aleksandrijas tradīcijai retu un mazpazīstamu leksēmu skaidrojumus, gan tagadnes un pagātnes notikumu aprakstus, vieni bija par reālījām, citi – par valodu (The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 2, 1991, 1220). Daži no tiem bija sakārtoti pa tēmām, daži – pēc formāliem kritērijiem, piemēram, pēc tā, kā vārdi tika rakstīti vai izrunāti.

Tātad saraksti saturēja vispusīgu informāciju par valodu, vēsturi un daudzām citām tēmām. Pēc sastādīšanas mērķiem un principiem antīkie saraksti atgādina mūsdienu vārdnīcas, jo saraksti tika sastādīti tā, lai tos varētu izmantot vairākkārt. Vieni saraksti bija funkcionāli un praktiski, citi – zinātniski. Vieni bija monolingvāli, citi – bilingvāli vai multilingvāli. Daudzi saraksti bija sastādīti skolām, taču bija arī tādi, kas domāti izglītojamiem priesteriem, dzejniekiem, amatvīriem, pārvaldniekiem vai bagātājiem, kuriem bija vajadzīgi viņu amatu saraksti (Béjoint 2016, 8).

Kamēr latīniskajos Rietumos leksikogrāfiskie darbi galvenokārt tika sastādīti latīņu valodā, Bizantijā tapa dažādi zinātniski darbi grieķu valodā, un *ar laiku tur bija izveidojusies bagāta un daudzveidīga leksikonu tradīcija* (Eiropas literatūras vēsture 2013, 88). Viduslaiku leksikogrāfi, veidojot savus zinātniskos darbus, par informācijas avotiem parasti izmantoja antīko autoru darbus, klasisko antīko leksikonu saglabājušos fragmentus un sholijus¹.

Par senāko Bizantijas leksikonu tiek uzskatīts darbs, kurš tiek datēts ar mūsu ēras 5.–6. gadsimtu un kura sastādīšanu *kļūdaini piedēvē Aleksandrijas Kirilam*. Šajā darbā ir atrodami vārdi gan no klasiskās literatūras, gan no Bībeles, un to bija paredzēts izmantot, mācoties rētoriku (The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 2, 1991, 1220). Vēl viens agrīno viduslaiku leksikogrāfiskā darba spilgts piemērs ir Aleksandrijas Hēsīhija (*Ἡσύχιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς*, 5. gs.) darbs *Visu vārdu apkopojums alfabētiskā secībā* (*Συναγωγὴ Πασῶν Λέξεων κατὰ Στοιχείον*), kas ietver klasiskajā literatūrā sastopamus retus vārdus un to nozīmes. Līdz mūsdienām ir labi saglabāties arī 9. gadsimtā sastādītais bizantiešu patriarha Fotija (*Φώτιος*, c. 820–896) leksikons (*Λέξεων συναγωγὴ*). Šī leksikogrāfiskā darba pamatā ir gan komentāri klasiskajiem tekstiem, gan fragmenti no klasiskajiem antīkajiem leksikoniem. Savukārt 10. gadsimtā pēc imperatora Konstantina VII pavēles (*Κωνσταντῖνος Ζ΄ Πορφυρογέννητος*, valdīšanas gadi: 913–959) tika sastādīta Bizantijas enciklopēdija *Excerpta Constantiniana*, kas sastāv no 53 tematiski sakārtotiem sējumiem, kuri ietver fragmentus no vismaz 25 vēsturnieku darbiem, sākot ar Hērodotu (*Ἡρόδοτος*, c. 490/480–425) un beidzot ar Georgiju Amartolu (*Γεώργιος Ἀμαρτωλός*, 9. gs.) (Banchich 2012). Taču viens no lielākajiem un nozīmīgākajiem šī laika leksikogrāfiskiem darbiem ir *Sudas leksikons* (*Σοῦδα*, latīņu valodā *Suidae Lexicon*), kas ne tikai ir labi saglabāties, bet arī sniedz plašu zināšanu klāstu, balstītu uz daudziem mūsdienās zudušiem avotiem (Dickey 2006, 90).

Suda ir liels Bizantijas laiku leksikogrāfisks darbs, kas satur aptuveni 30 000 leksisku un enciklopēdisku šķirkļu, lielākoties par grieķu valodu, vēsturi un kultūru.

Σοῦδα ir Bizantijas laika grieķu leksēma, ko latviski varētu tulkot kā *nocietinājums*² [angliski *fence* vai *palisade* – I. R.]. Pārnestā nozīmē to varētu saprast kā *zināšanu krātuvi*. *Sudas* leksikona sastādītājs/i nav zināmi. Arī leksikona sastādīšanas laiks precīzi nav zināms, taču netiešas teksta liecības vedina domāt par 10. gadsimta beigām. Šķirkli Ādams (425. *Ἀδάμ*)³ leksikona autors (vai viens no autoriem) sniedz vispārīgu hronoloģisku pasaules aprakstu, beidzot ar imperatora Joanna I Dzimiska (*Ἰωάννης Α΄ Τζιμισκής*, valdīšanas gadi: 969–976) nāvi 976. gadā, bet šķirkli *Konstantinopole* (2287. *Κωνσταντινούπολις*) jau ir pieminēti divi nākamie imperatori – Vasilijš II (*Βασίλειος Β΄*, valdīšanas gadi: 976–1025) un Konstantīns VIII (*Κωνσταντῖνος Η΄*, valdīšanas gadi: 1025–1028). Šī nesakritība vedina domāt, ka tas varētu būt viens no vēlāko laiku iekļāvumiem⁴. 12. gadsimtā leksikons visticamāk jau bija pabeigts, jo uz to atsaucās Tesalonīkes arhibīskaps Eustātijs (*Εὐστάθιος Θεσσαλονίκη*), kurš dzīvoja 12. gs. pirmajā pusē (c. 1115–1195/6).

Svarīgs ir jautājums par leksikona nosaukuma atveidi. Sākot no viduslaikiem, valdīja uzskats, ka *Suidas* (tā nosaukums tika atveidots latīniski) ir grieķu leksikogrāfa un leksikona sastādītāja vārds, un tieši Eustātijs bija tas, kas *pārprata* [leksikona – I. R.] *nosaukumu un interpretēja to kā* [sastādītāja – I. R.] vārdu (The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 3, 1991, 1930). Šis kļūdainais uzskats valdīja līdz pat 20. gadsimtam, piemēram, H. T. Peka (*H. T. Peck*) un I. Dvorceka (*И. X. Дворецкий*) vārdnīcās ir vēl sastopama vecā forma *Σοῦδας* (Peck 1898; Дворецкий 1958, 1490) un abi autori uzskata, ka tas ir leksikogrāfs, tomēr mūsdienās lielākā daļa zinātnieku domā, ka *σοῦδα* ir lietvārds. Angļu zinātniskajos darbos leksikona nosaukums visbiežāk tiek atveidots kā *Suda* (agrākos izdevumos – *Souda*). Tā kā *Sudas* sastādīšanas laikā patskaņu garumi grieķu valodā jau sen bija zuduši⁵, nav nepieciešamības mēģināt tos atdarināt vārdos, kas bija cēlušies viduslaikos, un tāpēc *Σοῦδα* šajā rakstā tika latviskots kā *Suda*.

Pirmais *Sudas* grieķiskais izdevums tika publicēts 1499. gadā Milānā, bet 1564. gadā Bāzelē nāca klajā Žeroma Volfa (*Jérôme Wolf*) pirmais leksikona tulkojums latīņu valodā (*Biographie universelle, ancienne et moderne, etc.* Vol. 44, 1826, 186). 1854. gadā leksikons tika publicēts vācu filologa un kritiķa Augusta Imanuela Bekera (*August Immanuel*

Bekker, 1785–1871) redakcijā. Pēdējais izdots un autoritatīvākais *Sudas* leksikona kritiskais izdevums šobrīd ir dāņu valodnieces, paleogrāfijas speciālistes un bibliotekāres Adas Adleras (*Ada Adler*, 1878–1946) sastādītais (1928–1938) un Leipcigā publicētais piecu sējumu izdevums, kas tika ņemts par pamatu pirmajam tulkojumam angļu valodā (2014).

I. Bekera (1854) un A. Adleras redakcijā leksikona šķirklī ir sakārtoti alfabētiskā secībā, taču agrākajos izdevumos⁶ vārdi, kuri sākas ar divskaņiem, bija sakārtoti nevis alfabētiski, bet fonētiski, t. i., pēc izrunas, kas sakrīt ar mūsdienu grieķu divskaņu izrunas variantu.

Leksikonā ir atrodamas biogrāfiskas ziņas par izcilām grieķu un bizantiešu personībām (dzejniekiem, filozofiem, valdniekiem), ka arī sakāmvārdu un dažādu leksēmu skaidrojumi. *Sudas* leksikonā skaidroto leksēmu un reāliju vecums sniedzas tālu pāri mūsu ēras robežai un ietver vairākus gadsimtus pirms mūsu ēras. Runājot par leksēmām, ir pamats domāt, ka dažas no tām bija tajā laikā jau novecojuši vārdi, kuras 10. gadsimtā grieķi ne tikai nelietoja, bet varēja arī nezināt (piem., atsevišķas leksēmas no seno laiku autoru tekstiem). Ievērojamu vietu *Sudas* leksikonā ieņem arī reti sastopamas dažādu dialektu vārdformas un dzejnieku jaundarinājumi (dažādu veidu salikteni). Kā piemērus te var minēt vīriešu dzimtes lietvārda *ó άναξ* (*valdnieks*) lietošanu sieviešu dzimtē: *Άναξ: Θηλυκῶς. οὕτως Αἰσχύλος* (*Valdniece: sieviešu dzimtē. Šādi [šo leksēmu lieto – I. R.] Aishils*) (1980. *Άναξ*) un salikteni *άμφιμήτωρ* (*no citas mātes*) (1747. *Άμφιμήτωρ*).

Runājot par novecojušām vārdformām, jāteic, ka leksikonā ir atrodama ne tikai dažādu darbības vārdu gramatiskās formas (72. *Κάθη – tu sēdies*; 83. *Κάθημαι – es sēžos*; 88. *Καθησθαι – apsēsties*), bet vietām tiek norādīts arī locījums, ar kuru leksēma jālieto (103. *Καθίζω – es sēdinu, es apsēžos, lieto ar akuzatīvu*; 313. *Υπερκαθέζομαι – es apsēžos uz, lieto ar ģenitīvu*).

Izvērtējot leksikonu kā izziņas līdzekli antīkās pasaules iepazīšanai, jānorāda uz vairākiem problēmjaudājumiem. Daudzi antīkie un viduslaiku leksikoni ir nonākuši līdz mūsdienām labā stāvoklī, kaut gan tie ir jāizmanto piesardzīgi, jo tajos ir daudz iekļāvumu, kā arī bizantiešu leksikoni lielākoties ir savstarpēji saistīti (Dickey 2006, 87). Tādēļ, izmantojot vairākus bizantiešu leksikonus, ir svarīgi saprast, vai šķirklī, kas aplūko vienu un to pašu tēmu, sniedz informāciju, kas balstās uz antīkajiem avotiem, un vai leksikonu sniegtās liecības ir savstarpēji neatkarīgas, jo nereti vairākos leksikonos parādās līdzīga vai pat vienāda informācija, kas dažreiz var izrādīties arī kļūdaina.

No tā izriet otrs nozīmīgākais jautājums par leksikonā sniegto informāciju, kas vietām ir neskaidra un neprecīza. Analizējot leksikonā atrastās biogrāfiskās ziņas, ir ieteicams pārbaudīt to atbilstību informācijai, kas ir atrodama tādos autoritatīvos izdevumos kā, piemēram, *Brill's New Pauly*, lai izvērtētu leksikonā sniegto ziņu pareizību un pārliecinātos, ka konkrētajā šķirklī runa ir tieši par meklēto personību, jo *Sudas* leksikonā nereti ir atrodams vien kādas personības vārds bez jebkādam norādēm, kas ļautu to precīzi identificēt. Tā šķirklī *Likumdevēji* (472. *Νομοθέται*) blakus Solonam (Σόλων, 638–558) un Drakontam (Δράκων, 7. gs. p. m. ē.) ir pieminēts kāds Aishils (Αἰσχύλος), kuram acīmredzot nav nekādas saistības ar slaveno traģēdiju autoru (Bentley 1817, 269). Informācija šķirklī par likumdevējiem visticamāk ir kopēta no Joanna Malala (*Ἰωάννης Μαλάλας*, 491–578) darba *Hronogrāfija* (*Chronographia*), kur arī nav atrodamas nekādas papildu ziņas par minēto personību (Malalas 1831, 88, 6–10).

Šķirkļos, kuros tiek sniegtas biogrāfiskas ziņas, blakus personas vārdam dažreiz tiek minēti kādi slaveni radinieki un vietām parādās arī nostāsti vai personīga rakstura detaļas. Piemēram, šķirklī *Filoklēts* (378. Φιλοκλής) tiek aprakstīta kāda dzejnieka āriene:

Φιλοκλής, κωμωδίας ποιητής, αἰσχροπρόσωπος. ἦν δὲ προκέφαλος, ὡς ἔποψ, ἤγουν ὀξυκέφαλος [..]

Filoklēts, komēdiju autors, ar neglītu ārieni. Viņam bija konusveida galva, kā pupuķim, t. i., izstiepta [..]

Bet šķirklī *Kinaigeirs* (2695. *Κυναίγειρος*) ir atrodams nostāsts par slavenā cīnītāja nāvi:

Κυναίγειρος, Αθηναῖος, Εὐφορίωνος, Αἰσχύλου δὲ ἀδελφός, τῆς στρατηγίδος ἐπελάβετο νηὸς τῶν Περσῶν ἣδὲ φενγούσης καὶ τὴν δεξιὰν ἀποκοπεῖς ἐπέβαλε τὴν ἀριστεράν, ἣς καὶ αὐτῆς ἀποκοπίσης ἐτελεύτα πεσών.

Kinaigeirs, atēnietis, Euforiona [dēls – I. R.], Aishila brālis. Viņš [ar roku – I. R.] satvēra jau peldošo persiešu karavadoņa kuģi, un viņam nocirta labo roku; [tad – I. R.] viņš [to – I. R.] satvēra ar kreiso roku, un, kad arī tā tika nocirsta, viņš nokritis nomira.

Šis nostāsts ir atrodams vairāku antīko autoru darbos, viens no tiem acīmredzot kalpoja leksikogrāfam par informācijas avotu. Hērodots

raksta, ka Euforiona dēls Kinaigeirs krita Maratonas kaujā. Viņam nocirta roku ar cirvi, kad viņš saķēra kuģa priekšgalu (Hdt. 6.114.1), bet Svetonijs (*Gaius Suetonius Tranquillus*, c. 69–122) salīdzina Gāju Akiliju (*Gaius Acilius*), kuram tika nocirsta labā roka, mēģinot apturēt ienaidnieka kuģi, ar Kinaigeiru (Suet. Jul. 68.4). Šajā sakarā Kinaigeiru piemin arī Svetonija laikabiedrs Valērijs Maksims (*Valerius Maximus*, 1. gs. m. ē.) (V. Max. 3.2.22), un tieši viņa darbā parādās variants ar abu roku nociršanu. Maksims atzīmē, ka Akilija varoņdarbs nekļuva plaši pazīstams, atšķirībā no Kinaigeira, kura vārds tika iemūžināts grieķu dziesmās. Ar laiku šis nostāsts bija apaudzis ar dažādām fantastiskām detaļām, piemēram, ir arī variants, kurā Kinaigeirs, kad viņam nocirta abas rokas, turpināja turēties pie kuģa ar zobiem (Smith 1873).

Kaut arī šīs ziņas, iespējams, atdzīvina aprakstāmās personas tēlu, tomēr tās nav uzskatāmas par nopietnām gan atsauču trūkuma dēļ, gan ziņu pārbaudes un aprakstītā fakta neiespējamības dēļ.

Kas attiecas uz neprecizitātēm un kļūdām, pētot Aishila tragēdiju citātus, tika konstatētas vairākas neprecizitātes citējumos – nepareizā vārdu rakstība un sajauktie vārdi (*ἀποφώλιοι ἀποφύλιοι* vietā (3641. *Ἀποφώλιοι*), *γε γάρ* vietā (14. *Πάγκοινος Λίμνη: ἡ τοῦ ἄδου*), *δίκαιος ἄριστος* vietā (1070. *Δίκαιος*)), kā arī viena nopietnāka kļūda šķirkļī *Ἑσκοροδισμένοις* (3158. *Tiem, kas saēdušies ķiplokus*):

Ἀισχύλος: οὐ μὴ πρόσει τούτοισιν ἔσκοροδισμένοις. ἀντί τοῦ οὐ καταβαλεῖς σφοδροῖς οὔσι καὶ πικροῖς γενομένοις, μετελληφόσι τῶν σκοροδῶν. ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀλεκτρόνων.

Aishils [raksta – I. R.]: “*Netuvojies tiem, kas ir saēdušies ķiplokus!*” *Kas nozīmē: neiesaisties* [darīšanās – I. R.] *ar* [tiem, kas ir – I. R.] *saēdušies ķiplokus*, [jo viņi ir – I. R.] *kļuvuši drosmīgi un sakaitināti*. [Tas nāk – I. R.] *no gaiļu metaforas*.

Citāta autors ir nevis Aishils, bet Aristofans – komēdijā *Aharnieši* (*Ἀχαρνεῖς*) Tēors (*Θέωρος*) saka Dikaijopolam (*Δικαιοπόλις*), kuram nozaga ķiplokus:

*ὦ μόχθηρε σὺ
οὐ μὴ πρόσει τούτοισιν ἔσκοροδισμένοις.
(Aristoph. Ach., 166–167)
Ak, tu, nelaimīgais,
netuvojies tiem, kas ir saēdušies ķiplokus!*¹⁷

Daudzi no *Sudas* leksikonā izmantotajiem avotiem ir atpazīstami un joprojām lasāmi, un viens no tiem ir Fotija leksikons. Fotija un *Sudas* leksikona šķirkļu sastatījums parāda, ka nereti lemmu skaidrojumi no Fotija leksikona atkārtojas *Sudā* vārds vārdā, tātad acīmredzot tie ir kopēti⁸. Iepazīstoties ar Fotija leksikona saturu, ir iespējams secināt, ka Fotija leksikonā leksēmu skaidrojumi ir formulēti īsi un konkrēti, bet dažreiz skaidrojumu vietā ir norādīti tikai leksēmas sinonīmi, savukārt *Sudas* leksikonā lemmas ir komentētas plašāk un bagātīgāk, sniedzot citātus no dažādu autoru darbiem, sholijiem un vēstulēm. Lielākoties *Sudas* sastādītāji kā avotus izmantojuši romiešu un vēlinās antikvitātes perioda leksikonus un citu zinātnisku darbu apkopojumus, kā arī sholijus (kaut gan daži klasiskās literatūras darbi, sevišķi Aristofana lugas, acīmredzot tika izmantoti oriģinālā), bet galvenie informācijas avoti ir *aleksandriešu zinātniskie darbi, dažādi vēsturiskie materiāli, kuru datējums sniedzas līdz pat klasiskajam periodam, un zudusī Milētas Hēsīhija biogrāfiskā vārdnīca* (Dickey 2006, 90). Tas padara *Sudu* par labāku materiālu pētījumam šķirkļu satura un apjoma ziņā.

Vietām *Sudā* parādās arī leksikogrāfa personīgais vērtējums, piemēram, šķirklī *Dārdētājs* (2978. *Επιβρεμέτας*): piekrītot tam, kā Aristofans vērtē Aishila valodu, leksikogrāfs ilustrē to, sniedzot savu piemēru no traģēdijas *Saistītais Promētejs*:

Ὁ μέγλους κτύπους ἀποτελῶν. τὸν Αἰσχύλον λέγει Αἰριστοφάνης ἐν Βατράχοις, πρὸς τὸ βροντῶδες τῶν ῥημάτων καὶ κομπῶδες: οἷά ἐστι κάκεινα ἐν ἀρχῇ τοῦ Προμηθέως: χθονὸς μὲν ἐς τηλουρὸν ἤκομεν πέδον, Σκύθην ἐς οἶμον, ἄβροτον εἰς ἐρημίαν. Ἥφαιστε, σοὶ δὲ χρὴ μέλειν ἐπιστολάς, ἅς σοι πατὴρ ἐφεῖτο, τόνδε πρὸς πέτραις ὑψηλοκρήμνοις τὸν λεωργὸν ὀχμάσαι, ἀδαμαντίνων δεσμῶν ἀρρήκτοις πέδαις. καὶ αὖθις: ἀδαμαντίνου νῦν σφηνὸς ἀυθάδη γνάθου στέρνων διαμπὰξ πασσάλειν' ἐρρωμένως.

Tas, kurš skaļi trokšņo. Aristofans Vardēs teic, ka [tāds ir – I. R.] Aishils [Aristoph. *Ranae*, 814] attiecībā uz viņa vārdu skaļumu un lielgumu; **un tādi tie ir** [Saistītā – I. R.] Promēteja sākumā: “Mēs atnācām uz zemes tālo robežu, uz skitu zemi, vientuļo nomali. Tev, Hēfaist, vajag izpildīt pavēles, kuras tev deva tēvs, un piekalt pie augstajām klintīm šo dumpīgo, iekalt [viņu – I. R.] nesalaužamās dzelzs važās.” [Aesch. P. V., 1–6] Un vēl: “Tagad ar nežēlīgo tērauda ķīļa asumu no visa spēka caurdur viņa krūtis.” [Aesch. P. V., 64–65]

Balstoties uz aplūkotajiem piemēriem, protams, nav iespējams objektīvi izvērtēt *Sudas* leksikonā atrodamās informācijas pareizību un

citējumu precizitāti, tomēr, tā kā analizētie šķirkļi ir savstarpēji saistīti (visas lemmas vieno tieša vai netieša norāde uz dzejnieka Aishila vārdu), tie pierāda, ka problēma pastāv, turklāt kļūdas un neprecizitātes apstiprina arī zinātniskā doma⁹.

Kaut arī *Sudas* sniegtā informācija ir jāizmanto piesardzīgi, it īpaši tas attiecas uz hronoloģiju un dažādu autoru darbu citātiem (to piederība un precizitāte ir jāpārbauda attiecīgos izdevumos), tomēr leksikonā ir atrodamas neskaitāmas biogrāfiskās ziņas par izcilām grieķu un bizantiešu personībām, kā arī sakāmvārdu un dažādu leksēmu skaidrojumi, kas padara *Sudas* leksikonu par nopietnu un uzmanības vērtu avotu.

Rezumējot var secināt, ka Bizantijas laika grieķvalodīgie leksikogrāfiskie darbi ir vērtīgi ne tikai iegūstamās informācijas dēļ, bet arī tādēļ, ka tajos ir saglabājušies fragmenti un citāti no daudziem zudušajiem antīko laiku un viduslaiku autoru tekstiem, bet *Sudas* leksikons ir unikāls ar to, ka tajā savijas divas pasaules – pagāniskā un kristīgā, kā arī tas ir vērtīgs vēsturisko un dzejisko fragmentu avots. Spriežot pēc *Sudas* sastādītāju skaidrotajām lemmām, var secināt, ka leksikogrāfu mērķis acīmredzot bija sniegt plašu vispārīgu informāciju par valodu, vēsturi un kultūru, kas būtu nepieciešama 10.–11. gadsimta grieķim, kuri gribēja izglītoties un paplašināt savu redzesloku. Un tas, ka šis darbs ir ne tikai labi saglabājies līdz mūsdienām, bet arī izturējies vairākus izdevumus un tika iztulkots latīņu (1564) un angļu valodā (2014), liecina par to, ka leksikons tika augsti novērtēts jau viduslaikos (jo manuskripts noteikti tika pārrakstīts, tas bija dārgs un laikietilpīgs process) un interese par to joprojām neizzūd arī 21. gadsimtā.

ATSAUCES

- ¹ Kā norāda *Grieķu-angļu leksikons (A Greek-English lexicon)*, τό σχόλιον – skaidrojums, komentārs. Bet Romiešu un bizantiešu periodu grieķu leksikonā (*Greek lexicon of the Roman and Byzantine periods*) ir atrodams darbības vārds σχολιάζω, άσω, kas nozīmē rakstīt šolijus, komentēt autora rakstīto.
- ² Skat. Sophocles 1900, 1001; *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3, 1991, 1930; *Oxford Classical Dictionary* 2003, 1408.
- ³ Šeit un tālāk visas lemmas ir norādītas ar A. Adleras numerāciju.
- ⁴ Apstiprinājums šai domai ir atrodams, piemēram, *Oksfordas Bizantijas vārdnīcā*, E. Dikijas un P. Immelas pētījumos, kur tiek uzsvērts, ka leksikonā ir ne tikai daudz iekļāvumu, bet arī kļūdu (Dickey 2006, 90; Hummel 2007, 519–520; *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3, 1991, 1930).
- ⁵ Grieķu kopējās valodas *koinē* (ή κοινή διάλεκτος) perioda (c. 3./2. gs. p. m. ē.) agrīnā posmā grieķu valoda manāmi atšķīrās no klasiskajiem grieķu dialektiem – atiskā,

joniskā, ajoliskā un doriskā, kaut arī bija attīstījusies lielākoties pirmo divu pamatā (Colvin 2007, 63). Pirmais koinē pastāvēšanas gadsimtos tika pārveidota ne tikai patskaņu un līdzskaņu sistēma, bet uz jaunās bāzes tika reorganizēta arī valodas prosodija (uzsvara, toņa un intonācijas sistēma). Mūsu ēras 2. gs. beigās iepriekš sarežģītā un nestabilā patskaņu sistēma tika vienkāršota un stabilizēta. Izmaiņas tika ieviestas pakāpeniski, un, kaut arī ir grūti noteikt, kad tieši tās bija sākušās, par to stāšanās spēkā liecina dažādas inskripcijās pieļautās kļūdas, kā arī seno gramatiķu darbi. Pirmkārt, tas attiecas uz patskaņu garumu izzušanu. Piemēram, 3. gs. p. m. ē. beigās vai 2. gs. p. m. ē. sākumā vēstulēs sāk parādīties \omicron un ω jauksana, un nedaudz vēlāk parādās gramatiķu izstrādātie noteikumi par patskaņu garumu (Browning 1983, 24–25), kas visticamāk norāda uz to, ka atšķirība starp īsajiem un garajiem patskaņiem izrunā vairs nebija skaidri saklausāma, kā arī skolēniem vairs nebija skaidras saprašanas par patskaņu garumu. Otrkārt, sistēmas pārveidošana ietekmēja diftongus, padarot tos par monoftongiem, par ko liecina tādas kļūdas, kā ι rakstīšana ϵ vietā, bet α un ϵ diftongus savukārt sāka izrunāt kā $[\alpha\beta]$, $[\epsilon\beta]$ pirms balsīgiem patskaņiem un $[\alpha\phi]$, $[\epsilon\phi]$ pirms nebalsīgiem (Browning 1983, 25). Apstiprinājums tam ir atrodams dažādos rakstos, sākot ar 1. gs. p. m. ē., kad, piemēram, *κατασκευασαν* vietā kļūdaini rakstīja *κατασκεβασαν* un *ῥαῦδος* vietā *ῥάβδος* (Browning 1983, 26–27). Šajā sakarā ir jāpiemin arī psilozē: skarba dvesma vairs netika izrunāta, bet joprojām tika lietota rakstībā (Colvin 2007, 67).

Tādēļ personvārdi no dažādiem laikmetiem šajā rakstā tiek latviskoti, pamatojoties uz izrunu konkrētā laika posmā, piemēram: Hērodots (*Ἡρόδοτος*) / Amartols (*Ἀμαρτωλός*) u. tml.

- ⁶ Piemēram, *Suidae Lexicon Graecum*, 1499; *Suidae Lexicon, Graece et Latine*, 1705, *Suidae Lexicon, Graece et Latine*, 1853.
- ⁷ Šajā fragmentā Tēors brīdina Dikaijopolu nevis par smaku, bet par kaut ko citu, kas ir saistīts ar leksikonā pieminētajiem putniem: gaiļus pirms cīņas baroja ar ķiplokiem, lai viņi kļūtu agresīvāki.
- ⁸ To apstiprina arī zinātniskā doma, skat., piemēram, Wilson 1996, 145–147; Dickey 2006, 90; Hummel 2007, 519–520.
- ⁹ Skat. Dickey 2006, 90; Hummel 2007, 519–520; *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 3, 1991, 1930.

AVOTI

1. Aeschylus. *Prometheus vincetus*. H. W. Smyth (ed.). London : Harvard University Press, 1926. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0009> [skatīts 09.09.2017.]
2. Aristophanes. *Acharnenses*. F. W. Hall, W. M. Geldart (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1907. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0023> [skatīts 10.09.2017.]
3. Aristophanes. *Ranae*. F. W. Hall, W. M. Geldart (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1907. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0031> [skatīts 09.09.2017.]
4. C. Suetonius Tranquillus. *De Vita Caesarum*. M. Ihm (ed.). Stuttgart : Teubner Verlag, 1993. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0061%3A1ife%3Djul.%3Achapter%3D68%3Asection%3D4> [skatīts 09.09.2017.]
5. Herodotus. *Historiae*. A. Godley (ed.). Cambridge : Harvard University Press, 1920. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.01.0125> [skatīts 09.09.2017.]

6. Ioannes Malalas. *Chronographia*. L. Dindorf (ed.). Bonn : Impensis Ed. Weberi, 1831. Pieejams: <https://archive.org/stream/ioannismalalae00malagoog#page/n5/mode/2up> [skatīts 09.09.2017.]
7. *Photii Lexicon*. R. Porson (ed.). Leipzig : C. H. F. Hartmanni, 1823. Pieejams: <https://books.google.lv/books?id=uQ8AAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=Photii+lexicon+A&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKewjNIY3qifLTAhVkdZoKHYyGBZoQ6AEIjzAA#v=onepage&q&f=false> [skatīts 09.09.2017.]
8. *Suidae Lexicon*. A. Adler (ed.). Leipzig : Teubner, 1928–1938.
9. *Suidae Lexicon*. I. Bekker (ed.). Berolini : Typis et impensis Georgii Reimeri, 1854.
10. *Suidae Lexicon, Graece et Latine*. Cantabrigia : Typis Academicis, 1705.
11. *Suidae Lexicon, Graece et Latine*. T. Gaisford (ed.). Halis et Brunsvigae : M. Bruhn, 1853.
12. *Suidae Lexicon Graecum*. Milano, 1499.
13. *Suda On Line: Byzantine Lexicography*. Pieejams: <http://www.stoa.org/sol/> [skatīts 09.09.2017.]
14. Valerius Maximus. *Factorum et Dictorum Memorabilium, Libri Novem*. K. F. Kempf (ed.). Leipzig : Teubner, 1888. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=V.%20Max.%203.2.22&lang=original> [skatīts 09.09.2017.]

LITERATŪRA

1. *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*. W. Smith (ed.). London : Spottiswoode and Co., 1873. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0104> [skatīts 10.09.2017.]
2. *A Greek-English Lexicon*. H. G. Liddell, R. Scott, H. R. Jones (eds.). Oxford : Clarendon Press, 1996.
3. Banchich, Thomas M. *Constantinian Excerpts*. The Encyclopedia of Ancient History. Vol. 4. R. S. Bagnall et al. (eds.). Malden : Wiley-Blackwell, 2012. Pieejams: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781444338386.wbeah08041/full> [skatīts 11.09.2017.]
4. Béjoint, Henri. Dictionaries for General Users: History and Development; Current Issues. *The Oxford Handbook of Lexicography*. Ph. Durkin (ed.). Oxford : Oxford University Press, 2016.
5. Bentley, Richard. *A Dissertation Upon the Epistles of Phalaris: With an Answer to the Objections of the Honourable Charles Boyle, Esquire*. London : G. Auld, 1817.
6. *Biographie universelle, ancienne et moderne, etc.* Vol. 44. L. G. Michaud (ed.). Paris : Louis Gabriel Michaud, 1826.
7. Browning, Robert. Greek in the Hellenistic world and the Roman empire. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 1983.
8. Browning, Robert. The Greek language in early middle ages (6th century – 1100). *Medieval and Modern Greek*. Cambridge, New York : Cambridge University Press, 1983.
9. Colvin, Stephen. The Classical World: 480–320 B. C. *A historical Greek reader: Mycenaean to the Koiné*. Oxford / New York : Oxford University Press, 2007.
10. Dickey, Eleanor. Other Scholarly Works. *Ancient Greek Scholarship: a guide to finding, reading, and understanding scholia, commentaries, lexica, and grammatical treatises, from their beginnings to the Byzantine period*. Oxford, New York : Oxford University Press, 2006.
11. *Eiropas literatūras vēsture*. A. Benuā-Dizosuā un G. Fontēns (red.). Rīga : Jāņa Rozes apgāds, 2013.
12. *Harper's Dictionary of Classical Antiquities*. H. T. Peck (ed.). New York : Harper and Brothers, 1898. Pieejams: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0062> [skatīts 10.09.2017.]

13. Hummel, Pascale. *Lexicographie. De lingua Graeca: histoire de l'histoire de la langue grecque.* Berne : Peter Lang, 2007.
14. Sophocles, Evangelinus Apostolides. *Greek lexicon of the Roman and Byzantine periods (from B. C. 146 to A. D. 1100).* New York : Charles Scribner's Sons, 1900.
15. *The Oxford dictionary of Byzantium.* Vol. 2. A. P. Kazhdan et al. (eds.). New York : Oxford University Press, 1991.
16. *The Oxford dictionary of Byzantium.* Vol. 3. A. P. Kazhdan et al. (eds.). New York : Oxford University Press, 1991.
17. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca (VPSV).* V. Skujiņa (atb. red.). Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
18. Wilson N. G. From Arethas' Contemporaries to the End of the Tenth Century. *Scholars of Byzantium.* London : Duckworth, 1996.

SUDA LEXICON AS A SOURCE OF INFORMATION: AUTHENTICITY AND PRECISION OF PROVIDED DATA

SUMMARY

References to classical literature and citation of its fragments have been an integral part of vocabularies and lexicons for a long time. Explanations of recognized authors' neologisms or quite the opposite – dictionary's given examples of the obsolete words' usage can sometimes be the only way to understand a fragment of a literary text, as well as to track the changes in the language or to look at a specific language development stage. This article provides general information on Byzantine lexicographic sources, mentioning the most important works and giving accent to the *Suda* lexicon, as well as considers several issues related to the authenticity of this work and the accuracy of the provided information.

Although the information contributed by the *Suda* lexicon must be used with caution, in particular, it refers to the chronology and quotations of different authors (authorship and precision need to be checked in relevant editions), the lexicon contains abundant biographical information about the outstanding Greek and Byzantine personalities, as well as many proverbs and various lexical explanations, which make the *Suda* lexicon a serious lexicographical source.

To sum up, it should be noted that Byzantine-time Greek lexicographic works are valuable not only due to the information they provide, but also because they contain fragments and quotations from many lost antique and medieval authors texts, but *Suda* lexicon is unique, as it unites the pagan and the Christian worlds, and it is also a valuable source of

historical and poetic text fragments. Judging by lemmas offered by the lexicon, apparently, the concern of the lexicographers was to provide a vast amount of information about the language, history and culture that would be required by a 10th–11th century Greek person who wanted to become well educated and broaden his horizons. As to the fact that this work has not only well preserved to this day but has also passed several editions, and was translated into Latin (1564) and English (2014), shows that the lexicon was already highly appreciated in the Middle Ages (since the manuscript was definitely overwritten, which was an expensive and a time-consuming process), and in the 21st century it still remains an important and a valuable source of information.